

VAN BABEL NAAR BONN

Een gouden regel voor een goede voordracht, zegt men, bestaat erin dat je iets zegt of vertelt waaraan men zich niet verwacht. Want wat men verwacht, kent men al. Ik gok dus op het ongekende. In een academische setting is dat overigens niet onbelangrijk. Academisch werk kan zich niet beperken tot een herhaling van het gekende. Het moet nieuwe ervaringen naar boven halen en nieuwe inzichten ontwikkelen. Dat geldt zeker ook voor een theologische faculteit. Zij kan zich niet beperken tot een getrouwe herhaling van wat al vele keren gezegd en geschreven werd, hoe mooi of juist die herhaling ook moge zijn. Een theologische faculteit leeft niet van of voor herhaling. Zeker, goede inzichten behouden hun waarde. Zij zijn de basis waarop we verder kunnen bouwen. Maar zolang er geen nieuwe inzichten bijkomen, stopt de traditie. En dat is niet de bedoeling. Dat hebben we met Pinksteren nog gevierd.

De paasweek bracht ik dit jaar door in Irak. Van paasmaandag tot de zaterdag na Pasen. Het was mijn laatste buitenlandse trip vooraleer naar Bonn te komen. Op uitnodiging van zowel de Chaldese als de Assyrische patriarch bezocht ik in Irak een aantal christelijke gemeenschappen. Ik verbleef twee dagen in Bagdad en twee dagen in Erbil, de hoofdstad van de *Autonome Koerdische regio*. Voor de tweede dag van mijn verblijf in Bagdad organiseerde Patriarch Louis Rafaël Sako een uitstap naar de historische site van Babel, ooit de hoofdstad van Babylonië, op zo'n 80 kilometer ten zuiden van Bagdad. Ik kende de stad uit de geschiedenis van de klassieke oudheid, uit de Bijbel en uit de geïllustreerde atlas van de oudchristelijke wereld. Nu zag ik de ruïnes in het echt, onder een stralend blauwe hemel. Wat een stad moet dat zijn geweest! Zo prachtig gelegen tussen de Tigris en de Eufraat. Door een nagmaakte blauwe ingangspoort betraden we de archeologische site. Vele gedachten gingen door mijn hoofd. Soms leek de verbinding tussen vroeger en nu, tussen geschiedenis en actualiteit me wel heel dun! Wat daar ooit gebeurde en wat vandaag bij ons gebeurt: hoe verschillend of hoe gelijkend zou het zijn? Misschien schrijf ik er nog eens een boekje over.

Terwijl we door de ruïnes van Babel wandelden, straalde van mijn christelijke Iraakse gastheren een duidelijke fierheid uit. Niet enkel omwille van de oude culturele grootsheid van Mesopotamië en Babylonië, of omwille van het optreden van de Bijbelse profeten in Babylonië, maar ook en vooral omwille van de rol die hun voorouders speelden in het ontstaan en de verspreiding van het vroege christendom. Een rol die amper kan worden overschat. Voor christenen uit Irak betekenen Babel en Babylonië nog iets anders dan de negatieve beelden die wij kennen uit de Bijbel, zoals de toren van Babel (Gen 11, 1-9), de Joodse ballingschap (Ps137) of de *'hoer van Babylon'* (Apc 17-18). En je kan hen geen ongelijk geven.

Tweemaal spreekt het Nieuwe Testament over een indrukwekkende delegatie uit Mesopotamië, tweemaal bij het begin van iets nieuws: eerst bij de geboorte van Jezus in Bethlehem en later bij de geboorte van de Kerk in Jeruzalem. Bij de geboorte van Jezus verschijnt er volgens Mattheus onverwacht een delegatie van *'wijzen uit het oosten'* (Mt 2, 1-12). Het zijn 'wijzen' met haast diplomatieke allures, die eerst hun opwachting maken bij koning Herodus. En ze komen uit het Oosten: geografisch kan dit bijna enkel op Mesopotamië of op Babylonië slaan. Ze komen de

nieuwgeboren Messias eer bewijzen en geschenken aanbieden. Ze hebben het begrepen. Ze zullen de boodschap in hun land doorvertellen. Dat is de eerste delegatie uit Mesopotamië, een nog kleine delegatie op de maat van Bethlehem. Een tweede delegatie uit Mesopotamië en omstreken verschijnt bij de geboorte van de Kerk op Pinksterdag in Jeruzalem: *'ze waren buiten zichzelf en zeiden vol verwondering: 'Maar zijn al die daar spreken dan geen Galileeërs? Hoe komt het dan dat ieder van ons hen hoort spreken in zijn eigen moedertaal? Parten, Meden en Elamieten, bewoners van Mesopotamië, van Judea en Kappadocië, van Pontus en Asia, van Frygië en Pamfilië, Egypte en het gebied van Libië bij Cyrene, de Romeinen die hier verblijven, Joden zowel als proselieten, Kretenzen en Arabieren, wij horen hen in onze eigen taal spreken van Gods grote daden'* (Hnd 2,7-11). Toen Lucas deze regels schreef, ongeveer rond het jaar 80, was Jeruzalem al ongeveer 10 jaar verwoest. Het was een grotendeels verlaten stad. Geen van de genoemde volkeren liep daar toen nog rond. Ze hadden er niets meer te zoeken of te vinden. Overigens kan men de vraag stellen of al deze volkeren wel in Jeruzalem aanwezig waren rond het jaar 30, toen de Geest over de apostelen neerdaalde. De opsomming van al deze volkeren doet meer denken aan de glorie-dagen van Babylon dan aan de glorie-dagen van Jeruzalem. Ook doet zij meer denken aan de grote kosmopolitische handelssteden rond de Middellandse Zee, zoals Alexandrië of Antiochië, waar de eerste christelijke gemeenschappen ontstonden, dan aan het joods-orthodoxe Jeruzalem dat Jezus veroordeelde en kruisigde.

Deze gedachten gingen door mijn hoofd, daar tussen de ruïnes van Babel, omringd door mijn fiere christelijke gastheren. Waarom vermelden Mattheus en Lucas deze delegaties uit Mesopotamië? De verklaring lijkt me nogal duidelijk. Toen de geschriften van het Nieuwe Testament hun finale redactie kregen, sprong de uitzonderlijke betekenis en kracht van het Mesopotamische christendom al in het oog. De auteurs konden het niet onvermeld laten. Ze moesten een andere en niet-conventionele lezing van de Bijbelse geschiedenis laten horen. De inwoners van Babylonië behoorden tot de getuigen van het eerste uur. Zij behoorden tot de eersten die in Jezus de Messias hadden herkend en tot de eersten die de gave van de Heilige Geest hadden ontvangen. In hun regio ontstonden van de vroegste christelijke gemeenschappen. Van meet af aan, lijkt me, breken de Nieuwtestamentische schrijvers met het negatieve beeld dat het Jeruzalemse jodendom van Babylonië was blijven voeden. Het beeld van de 'grote bedreiging': het land van de goddelozen, van de verdrukkers of van de vervolgers. Neen, uit Babylonië kan ook wat anders komen dan wat de Joodse orthodoxie in Jeruzalem erover vertelt. Terwijl Jeruzalem Jezus afwijst en kruisigt, is Babylonië klaar om Hem te begroeten en te verwelkomen.

Waarom lijkt deze verwijzing naar Babel mij nu het vertellen waard, hier in Bonn? We leven toch in een volledig andere tijd en een volledig andere cultuur. Inderdaad, generaties en situaties wisselen, maar de grote paradigma's blijven. Die zijn van alle tijden. Die behouden hun actualiteit. Toen het Joodse volk in Babylon vertoefde, ontstonden onder het Joodse volk twee tendensen of bewegingen. Twee paradigmatische modellen met hun verre uitlopers in het religieuze landschap, tot in de Kerk van vandaag.

De enen groep wilde dringend terug naar hun eigen land en naar Jeruzalem. Hoe goed ze het in Babylon ook hadden, ze voelden zich er niet thuis. Het was alsof God zijn beloften aan het Joodse volk had teruggetrokken. Ze hoopten op een politieke en militaire leider die hun terugkeer mogelijk zou maken. Hun Joodse bestemming kon toch niet liggen in een ander land of onder

een ander volk. Ze bleven treuren, gelovig treuren, biddend treuren, zoals in psalm 137: *'Aan de stromen van Babylon daar zaten wij neer, en wij schreiden wanneer wij dachten aan Sion. Aan de populieren rondom hadden wij onze harpen gehangen (...) Hoe kunnen wij zingen het lied van Jahwe op vreemde grond?'* Profeten als Ezechiël, Jeremia en Deutero-Jesaja hielden de hoop op een spoedige terugkeer levend. Weldra zal de Heer God uw zonden vergeven, dan breekt voor u een nieuwe dageraad aan, dan zal de Heer uw God wraak nemen op wie u overheersen, dan kunt gij de Heer uw God weer dienen in uw eigen land en op uw eigen grond. Ondertussen moet gij met een strikte naleving van de Wet uw identiteit versterken en bewaren. Enkel met een nauwgezette naleving van de Wet kunt gij uw ondergang voorkomen en uw voortbestaan verzekeren. Als het waar is, zoals de meeste geleerden vandaag beweren, dat het belangrijkste corpus van het Oude Testament (van Genesis tot Koningen, verschillende Profeten, Klaagliederen, Psalmen) werd verzameld, uitgeschreven en gecodificeerd in de tijd van de ballingschap, wordt het volle impact van dit paradigma duidelijk. Het heeft het Jodendom gevormd tot in onze dagen. Leven als een vreemdeling onder vreemde volken. Als bisschop van Antwerpen, een stad met de derde grootste joods-orthodoxe gemeenschap ter wereld, zie ik dat paradigma elke dag voor me, en niet enkel op sabbat.

Echter, er groeide tijdens de ballingschap ook een ander Joods paradigma. Een paradigma dat naar mijn inzien ten onrechte de negatieve bijnaam kreeg van integratie, assimilatie of inculturatie, alsof het om een minder gelovig of minder vurig deel van het Joodse volk ging. De meeste Joden hadden het tijdens de zogenaamde Babylonische ballingschap niet slecht (een ballingschap die overigens niet langer dan ongeveer 70 jaar duurde). Ze konden hun godsdienst meestal vrij beoefenen. Er heerste een grote tolerantie tegenover andere godsdiensten. Vele Joden hadden belangrijke functies aan het hof of in de administratie. Naar men zegt gaf koning Nebukadnessar hun van de beste gronden in het vruchtbare gebied tussen Tigris en Eufraat. Daar bewerkten ze hun eigen akkers en landerijen. Veel Joden dreven handel en werden rijke burgers. Ze genoten economische welvaart, meer dan in het kleine Palestina. Ze woonden in een van de grootste en oudste cultuurcentra van de toenmalige wereld, met prachtige tempels en godsdienstige rituelen. Zeker, hun omgeving was niet Joods, maar wel religieus. Overigens schakelde zowat het hele Joodse volk in deze tijd over van het Hebreeuws naar het Aramees als spreektaal, de 'lingua franca' van het Babylonische rijk. Het Hebreeuws werd een 'dode taal'. Bij hun terugkeer naar Palestina namen de Joodse ballingen het Aramees mee als nieuwe spreek- en schrijftaal. Omdat de meeste Joden hun eigen moedertaal niet meer spraken of begrepen, moesten ze zelfs de Tora in het Aramees vertalen. Kortom: veel Joden vonden in Babylonië een nieuwe thuis, waarin ze zich cultureel en economisch konden ontplooien, waarin ze hun diensten aan de samenleving konden aanbieden, en waarin ze hun geloof vrij konden beleven en bewaren. Zij ontdekten een ander Joods paradigma: dat van de trouw aan Jahwe en aan de Wet buiten het beloofde land, in een kosmopolitische context, te midden van vele andere volken en culturen. Ze geloofden in de mogelijkheid om ook in de 'Diaspora' (zo noemden ze hun nieuwe woongebied in Babylonië) als trouwe Jood te leven en getuigenis af te leggen.

Wat heeft de verdere geschiedenis gebracht? Dat uitgerekend deze niet-teruggekeerde Joodse gemeenschappen in Babylonië een sterke hub zouden vormen voor de uitbreiding van het jonge christendom. Zodra de apostelen en hun medewerkers hun zendingswerk aanvatten, vond het Evangelie gehoor in de Joodse diaspora, niet enkel in westelijke richting maar ook en vooral in

oostelijke richting. Bovendien trokken na de val van Jeruzalem vele joden en joden-christenen opnieuw oostwaarts, richting Babylonië, om hun volksgenoten te verwoegen. Overal ontstonden christelijke gemeenschappen, voornamelijk bestaande uit joden-christenen. Zij hadden er geen moeite mee om in de diaspora te leven en daar – onder de volkeren - van Christus te getuigen. Achter de poort van Babylonië – die er toen nog stond – lag het grootste missiegebied ooit. Het Aramese (of Syrische) christendom zou zich steeds verder verspreiden: over Perzië en Afghanistan tot de overkant van China, en via de Arabische kusten, langs de Indische kust tot in het huidige Kerala. De miskende joden uit Babylonië – miskend want steeds verdacht van verlies van identiteit en beschuldigd van gebrek aan loyauteit – gaven aan de jonge Kerk een ongehoorde dynamiek. In hun paradigma was plaats voor een universele boodschap zoals die van het christendom.

Dat alles stond ik te bedenken in de ruïnes van Babel. Allerlei verbindingslijnen met onze situatie vandaag werden me daar duidelijk. Het uitgangspunt is duidelijk: ook wij leven niet meer in een christelijke samenleving, op onze eigen grond of onder onze eigen koningen. We leven verspreid onder de volkeren, in een vrij liberale en verdraagzame samenleving. We hebben het economisch en sociaal niet slecht. Velen van ons bekleden hoge functies in de samenleving en de politiek. Maar er is een risico van aanpassing en vervlakking. Het is niet eenvoudig om midden deze bonte verscheidenheid onze christelijke identiteit te bewaren en te ontwikkelen. Bovendien kunnen we onze christelijke normen en waarden aan niemand meer opdringen. En inderdaad: vaak lijkt onze samenleving meer op de toren van Babel dan op de tempel van Jeruzalem.

Hoe voelen wij ons in deze situatie? Ik herken beide paradigma's uit de Babylonische tijd in onze kerkgemeenschap. De enen hopen op een spoedige terugkeer naar het oude vaderland, naar het beloofde land. Ze vinden dat wij afstand moeten houden tegenover de cultuur waarin wij leven. Dat wij ons hier niet thuis mogen voelen. Dat wij dus vooral 'neen' moeten zeggen. Of vooral 'rode kaarten' trekken. Dat wij enkel met dogmatische zuiverheid en wettische volkomenheid genade kunnen vinden in het oog van God. Dat wij systematisch wantrouwig moeten zijn, zelfs tegenover de verdienstelijke kanten van onze samenleving en onze cultuur. En dat wij - wat God en zijn Verbond betreft – weinig of niets van anderen te leren hebben. Hoeft het gezegd dat daarbij vooral teksten uit het Oude Testament worden geciteerd? Teksten die eenzelfde wantrouwen uitstralen of eenzelfde 'terugkeer' prediken. De vraag is alvast of dat de teksten waren die Jezus het liefst citeerde of waarin de apostelen zich het best herkenden. Dat is het ene paradigma.

Het andere paradigma predikt geen terugkeer naar een verloren vaderland, maar probeert toekomst te scheppen in eigen land. Niet als een noodoplossing, omdat het nu eenmaal niet anders kan, maar omdat dit de plaats is waar God ons plaatst en God ons nodig heeft. Een leefomgeving die ons niet begrenst of beperkt, maar juist alle kansen biedt. Een verblijf tussen vele volken en culturen, onder wie ook wij onze plaats kunnen innemen, met wie wij in dialoog kunnen gaan en van wie wij nog kunnen leren. Een christendom dat zich niet verstopt achter 'rode kaarten', maar zoekt naar redelijkheid en verbinding. Zo een christendom zal gemakkelijker citeren uit het Nieuwe Testament: gelovigen als 'gist in het deeg', christenen als 'mensen van de weg', leerlingen van de Verrezen Heer, steeds op zoek naar nieuwe horizons. Dat is het andere paradigma.

Vele discussies en spanningen in de Kerk volgen de lijnen van beide paradigma's, tot op vandaag. Beleven wij ons verblijf in een kosmopolitische samenleving als een vloek of als een zegen? Opent ze nieuwe wegen voor de verkondiging van het Evangelie, of sluit ze deze wegen juist af? Van christenen uit Babylonië kunnen we alvast leren dat uit elke ballingschap een nieuwe gemeenschap kan ontstaan, niet door terug te keren naar het veilige oude land, maar door te blijven waar men is, omringd door mensen met andere opvattingen en gewoonten, en om juist daar het Evangelie van Jezus te verwelkomen. Anders gezegd: door in de universaliteit van het heil te gaan staan.

Ik vermeldde al de indrukwekkende blauwe poort die toegang geeft tot de oude stad Babel. Helaas staat daar nu slechts een kopie. De oorspronkelijke blauwe poort bevindt zich in het Pergamon Museum te Berlijn. Als kroonstuk van de oude Babylonische collectie. Misschien is deze poort wel een theologische verhandeling waard over de relatie tussen godsdienst en samenleving, tussen kerk en cultuur, tussen angst en vertrouwen, tussen particulariteit en universaliteit, tussen monoloog en dialoog, tussen wij en de anderen. Zoveel thema's die niets aan actualiteit hebben verloren. Beste studenten, als een van jullie daarover ooit een doctoraat theologie zou verdedigen, over die blauwe poort, kom ik zeker terug naar Bonn om te luisteren!

+ Johan Bonny; Bonn, 6 juni 2023